

О. В. СКРИПНЮК

**СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА
ПЕРЕД ГЛОБАЛЬНИМИ ВИКЛИКАМИ:
ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

В умовах карколомних геополітичних змін, глобальних викликів, воєнних конфліктів, непередбачуваних криз кожна держава складає своєрідний іспит на стійкість, спроможність дати когерентні новим загрозам відповіді, на гнучкість і здатність своїх інститутів швидко й оперативно реагувати на стрімкий динамізм ситуацій у різних сферах суспільного життя. Одним із них є інститут соціальної держави – найбільш уразливий щодо руйнівних впливів глобалізованого світу. Пандемія коронавірусу істотно вплинула на соціально-економічні процеси як у глобальному, так і в національному масштабі, зумовила необхідність переглянути наявні моделі соціальної держави, змінити пріоритети соціальної політики і всю конструкцію соціальної державності, тобто докорінно трансформуватися, аби не втратити здатність до саморозвитку й виробленія стратегічної перспективи. З огляду на це дослідження в галузі суспільних наук мають запропонувати нове концептуальне бачення й нові рішення складних соціальних проблем.

Монографічне дослідження С. Ю. Олійник* присвячене дослідженню трансформації соціальної держави в умовах пандемічних

© СКРИПНЮК Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

* Олійник С. Ю. Трансформація соціальної держави в умовах пандемічних викликів: монографія / за ред. І. О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України; «Талком», 2025. 164 с.

викликів і тому є вельми своєчасною науковою працею, що має незаперечну наукову і практичну значущість та актуальність.

Авторка зазначає, пандемія COVID-19 виявила значні недоліки у системі соціального забезпечення у більшості країн світу, поставивши під сумнів ефективність їх державних політик. Така ситуація виявилася зовсім неочікуваною для світової та національних економік, що не вкладається в жоден прогноз соціально-економічного розвитку. Глобальність і невизначеність ситуації, динаміка розвитку процесів, відсутність прецедентів і соціального досвіду з розв'язання такого роду проблем – усе це посилює соціальні ризики для суспільства, зокрема для українського. Соціальна сфера в умовах пандемії коронавірусу зазнала підвищеного навантаження, з'явилися нові і загострилися вже наявні у ній проблеми (зупинка бізнесів, переведення працівників на дистанційну роботу, а навчальних закладів – на онлайн навчання, ізоляція та обмеження соціальних контактів, які викликали потребу в адаптації соціальних політик). У роботі виокремлено три проблемні сфери, де виявилися найсуттєвіші соціальні ризики пандемії: охорона здоров'я, освіта й підтримка найбільш уразливих груп населення.

У монографії С. Ю. Олійник вперше визначено напрями трансформації соціальної держави під впливом пандемії і переконливо доведено, що за оновленою версією соціальна держава має 1) забезпечити достатню гнучкість та універсальність підходів до соціальної допомоги, щоб заохочувати до праці, але залишати місце для масштабних інтервенцій у випадку надзвичайних ситуацій; 2) здійснювати інвестиції в людський капітал через значні зміни в структурі економіки; 3) розробити послідовну політику інвестицій у догляд за дітьми, в здобуття нових навичок, у здоров'я людей для збереження соціальної держави в майбутньому.

Авторка також уперше запропонувала класифікацію немедичних чинників здоров'я, зокрема політичних. Серед них найбільший вплив на сферу охорони здоров'я мають політичний режим, політична ідеологія, політична поведінка та політична участь. У контексті політичного режиму: незаперечний позитивний вплив демократії на стан здоров'я громадян, що проявляється у створен-

ні передумов для економічного розвитку, зростання доходів громадян, кращого забезпечення колективними благами. У контексті ідеології це взаємозв'язок між перебуванням при владі лівого уряду та кращим здоров'ям населення, більшою справедливістю в доступі до медичних послуг, а прихід до влади популістів зазвичай має негативний вплив на медичну систему, призводить до ослаблення регулювання тютюнопаління, обмеження репродуктивних прав, збільшення кількості незастрахованих людей, приватизації системи охорони здоров'я, скорочення видатків на медицину тощо. До політичних детермінант здоров'я також віднесені: структурна дискримінація за ознаками раси, етнічної належності, статі, віку тощо; колоніалізм, який негативно впливає на колонізовані, постколонізовані та корінні народи в усьому світі; неоліберальна політика, що зумовлює політичний дискурс, структуру владних відносин як на рівні окремих країн, так і у глобальному контексті; соціальні відносини. Подальшого дослідження, як обґрунтовує авторка, потребують такі чинники громадського здоров'я, як обмежувальна міграційна політика, гендерна рівність, екологічна та кліматична політика.

Слід погодитися з авторською позицією, що пандемія яскраво продемонструвала: соціальна держава потребує модернізації, оскільки сформувалася в іншому соціальному порядку і для захисту від інших ризиків. Основними наслідками впливу пандемії на соціальну державу визначено: 1) непропорційний вплив пандемії на різні групи населення; 2) різна швидкість реакції уряду на надзвичайну ситуацію, що не завжди залежала від рівня економічного розвитку держави, та здатність адаптуватися до нових умов; 3) важливість соціального капіталу для взаємодопомоги як усередині, так і між соціальними групами, та зміцнення довіри до уряду, зокрема щодо підтримки його зусиль із дотримання карантинних заходів та кампанії вакцинації.

Особливої уваги заслуговує авторська класифікація основних принципів протипандемічних заходів на основі аналізу зарубіжного досвіду: 1) універсалізм у наданні соціальних послуг для досить широкого переліку соціальних груп; 2) активізація дискусій про впровадження універсального базового доходу; 3) інклюзивність: акцентування уваги на особливих потребах соціальних груп, що

раніше ігнорувалися (жінки, діти, особи з інвалідністю, представники меншин); 4) цифровізація соціальних послуг; 5) перегляд сімейної політики.

Авторка слушно звернула увагу, що трансформація соціальної держави під впливом пандемії відбувається паралельно з формуванням концепції права на здоров'я та її закріплення у конституції. Це сприяє структуризації взаємодії між органами публічної влади, а також між державними та приватними суб'єктами. Такий крок дасть можливість ширшому колу суб'єктів брати участь у формуванні та реалізації політики, пов'язаної з охороною здоров'я, включаючи судову гілку влади та громадянське суспільство, в тому числі маргіналізовані групи населення, а також удосконалити механізми підзвітності в управлінні охороною здоров'я. Таке право також може посилити політичну владу суб'єктів охорони здоров'я в державі та забезпечити альтернативне джерело легітимності дій держави у медичній сфері щодо національного або міжнародного економічного тиску.

Цілком прийнятними й слухними є пропозиції С.Ю. Олійник щодо вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері охорони громадського здоров'я з урахуванням появи нових технологій, необхідності задоволення потреб постраждалих від російсько-української війни серед військовослужбовців та цивільного населення.

Заслуговують на увагу й авторські тези про те, що період пандемії увиразнив: більшість нинішніх моделей соціальних держав, як дорогих та громіздких систем, погано адаптовані до несподіваного виклику такого масштабу; відтак вкотре актуалізувалася потреба побудови більш спроможних моделей соціальної держави; актуалізується завдання осучаснення політико-правового дизайну соціальної держави, корекції траєкторії її розвитку в умовах висхідної динаміки різноманітних викликів і ризиків; за ситуації появи щораз більшої кількості ризиків та викликів важливо з'ясувати, яка модель соціальної держави є максимально життєздатною, дослідити, наскільки зміни соціальної політики періоду пандемії вплинули на загальну стійкість інституту соціальної держави та його перспективу.

Останнім часом у вимірі України чинник пандемії був витіснений чинником зовнішньої агресії щодо нашої держави, який

руйнівню і щобільше агресивно впливає на соціальну державу з кожним місяцем російсько-української війни. Однак, якщо брати європейський та загалом глобальний вимір проблематики, а також широку повоєнну перспективу України, то дослідження того, як пандемії можуть впливати на інститут соціальної держави, зберігають теоретичну та практичну значущість. І книга С. Ю. Олійник спонукатиме науковців до подальших розвідок у цій царині.